
УДК 047.32 + 81'373.421

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «НАУКОВА СПАДЩИНА О.О. ПОТЕБНІ В СЛОВ'ЯНСЬКОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ»

27–28 жовтня 2010 року у Києві відбулася міжнародна наукова конференція «**Наукова спадщина О.О. Потебні в слов'янському культурному просторі**», приурочена до 175-річчя з дня народження славетного українського вченого-філолога. Організатором конференції виступив Інститут мовознавства Національної академії наук України, який упродовж 65 років з честю і гідністю носить ім'я Олександра Опанасовича Потебні, ґрунтовно досліджуючи і опрацьовуючи, а також утілюючи в наукове життя України вчення та ідеї визначного лінгвіста.

Учасники конференції представляли провідні наукові та освітні осередки України, Росії, Білорусі та Великої Британії. Заслухано понад 40 доповідей, де на розсуд наукової аудиторії було представлено і розкрито багатогранність наукових зацікавлень і поглядів «великого українського мисленника-мовознавця» (за висловом В. Симовича), а також його вплив на вітчизняну і світову славістику.

На відкритті конференції з вітальним словом виступив директор Інституту мовознавства імені О.О. Потебні НАН України, академік НАН України **В.Г. Скляренко**. Пленарне засідання відкрив академік НАН України **Г.П. Півторак** (Київ), виголосивши доповідь «**Проблеми перекладу праць О.О. Потебні українською мовою: на матеріалі «Из лекцій по теории словесности»**. Він зазначив, що хоч праці цього видатного вченого залишаються популярними й сьогодні, і чи не найбільше в Україні, проте українською мовою їх майже не перекладено, а необхідність такого перекладу очевидна (на цей час маємо лише переклад невеликої праці О.О. Потебні «Из лекцій по теории словес-

© О.М. ЛАЗАРЕНКО, 2011

ности. Басня. Пословица. Поговорка 1930 року). На думку доповідача, О.О. Потебня ще чекає на своїх перекладачів, і це мають бути не філософи, не літературознавці, не етнологи, не фольклористи, а такі лінгвісти, які добре орієнтуються в досліджуваних О.О. Потебнею проблемах, досконало володіють науковим стилем і мають тонке мовне чуття. Член-кореспондент НАН України **О.Б. Ткаченко** (Київ) у виступі на тему **«Українська мова як державна в труднощах її становлення»** розкрив етапи розвитку і становлення української мови, всебічно висвітлюючи їх (у географічному, історичному, соціолінгвістичному, культурологічному, політичному аспектах) у зіставленні з відповідними ситуаціями інших мов світу. Член-кореспондент НАН України **С.Я. Єрмоленко** (Київ) у доповіді **«Українська стилістика в контексті слов'янського мовознавства»** зазначила, що у сучасній українській лінгвостилістиці, як і загалом у слов'янському мовознавстві, переважає антропоцентричний, когнітивний підхід до вивчення стильових і жанрових різновидів мови, до визначення характерних ознак мовної особистості письменника, до лінгвоестетичної інтерпретації художнього тексту, пов'язаної з пізнанням національної культури. Зазначений підхід переконує в актуальності теорії О.О. Потебні про зв'язок мови й думки, мови й свідомості, мови й пізнання. Завершилося пленарне засідання доповідями члена-кореспондента НАН України **В.А. Широкова** (Київ) **«Семантичні плани»** та магістра філософії **Н. Курічук** (Лондон) **«Послідовники, прихильники, захисники та плагіатори О.О. Потебні: концептуальні рамки його теорії та філософії мови»**.

Робота конференції тривала в чотирьох секціях. Доповіді першої з них **«Дослідження структури мови»** були присвячені мовознавчим проблемам, пов'язаним із дослідженнями мовних одиниць у семантичному, фонетичному та граматичному просторах мови. Спільною тематикою були об'єднані кілька доповідей. Так, **О.О. Тараненко** (Київ) привернув увагу до несправедливо забутих поглядів ученого на явище субстантивзації прикметників з розмежуванням їхньої природи на два принципово відмінні типи, поширення яких може зумовлювати дія аналогії (доповідь **«Концепція субстантивзації прикметників у поглядах О.О. Потебні»**). **В. М. Брицин** (Київ) представив своє дослідження під назвою **«Методологія лінгвістичного аналізу в працях О.О. Потебні: на прикладі опису категорій способу дії»**. У доповіді **В.А. Глуценка** (Слов'янськ) **«Системні властивості мови в історико-фонетичних студіях»** проаналізовано висловлювання О.О. Потебні щодо характеру мови, структурної об'єднаності та співвідносності її елементів. **В.І. Дегтярьов** (Ростов-на-Дону) виступив із доповіддю **«Грамматика слова і речення в синтаксичній теорії О. О. Потебні»**, де виклав і обґрунтував концепції граматичної форми, частин мови і членів речення у філософсько-лінгвістичній теорії українського мовознавця. **Т.Я. Марченко** (Київ) у виступі **«Погляди О.О. Потебні на становлення категорії абстрактних назв за даними словотвору»** зауважила, що у своїх

працях учених, висвітлюючи еволюцію мислення, показав семантичні процеси в мові, які зумовили формування абстрактних значень на ґрунті первісних конкретних, а також спрогнозував зворотний семантичний зв'язок, у результаті якого абстрактні іменники можуть знову набути конкретного значення. Теоретичні погляди українського вченого на словоскладання узагальнив у доповіді **О.В. Петров** (Сімферополь) «**Складні слова в інтерпретації О.О. Потебні**»; зокрема, розвинув ідею про домінування семантики *nomina agentis* у складних іменниках типу звіролов. **В.І. Шульгіна** (Черкаси), виступаючи із доповіддю «**Інформаційна роль повторів**», розвинула тезу О.О. Потебні про породження нового значення при повторенні слів – об'єктивного і суб'єктивного. Виголошуючи доповідь «**Українські культури в російському художньому дискурсі ХХІ ст.**», **Н.Г. Озерова** (Київ) наголосила, що система культурних цінностей українського народу, вербально відбита у мові, виступає сегментом художнього простору російського поетичного дискурсу кінця ХХ – початку ХХІ ст., відображаючи українські реалії, лінгвістично характеризуючи дійових осіб. Доповідь **Т.М. Полякової** (Київ) «**Методи розкриття «наглядного» значення українців у творчості О.І. Купріна**» ознайомила з типовими формулами семантичної інтерпретації українців у художніх текстах цього російського письменника. У своєму виступі «**Складні слова у перекладі «Одиссеї» О.О. Потебні**» **Т.В. Зарубенко** (Київ) уперше здійснила лексико-семантичний і лексико-стилістичний аналіз складних іменників і прикметників перекладу «Одиссеї» Гомера (в порівнянні з відомими перекладами Б. Тена та В. А. Жуковського), підкресливши, що особливістю перекладу є намагання О.О. Потебні наблизити український текст до грецького оригіналу і передати етномовний компонент поеми засобами української мови. **Г.Д. Басова** (Київ) у доповіді «**Поетика українського слова в російському художньому мовленні**» розглянула українські лінгвокультури як засоби реалізації категорії експресивності на матеріалі оригінальних російських художніх текстів.

У центрі уваги учасників другої секції «**Питання філософії мови**» були проблеми теоретичного мовознавства, а саме діалектика мовного знаку, осмислення внутрішньої форми слова, дослідження лінгвістики тексту, теорії комунікації, білінгвізму, які висвітлювано через призму наукових поглядів та ідей О.О. Потебні. Так, **Л.П. Іванова** (Київ) ґрунтовно дослідила деякі фактори, що забезпечують адекватність комунікації в концепції О.О. Потебні та її розвиток у сучасних напрямках науки: прагмалінгвістиці, теорії комунікації, герменевтиці. Про проблему трансляції внутрішньої форми слова в індоєвропейських мовах йшлося у доповіді **У.А. Карпенко** (Київ). У виступі **С.С. Єрмоленка** (Київ) «**Із теоретико-методологічної проблематики вивчення внутрішньої форми у соціокультурній перспективі**» проаналізовано сучасні розвідки, які розвивають закладені О.О. Потебнею основи підходу до вивчення слова як джерела виникнення вторинної християнської міфо-

логії у середовищі носіїв традиційної аграрної культури. Важливість категорії внутрішньої форми в компаративістиці та історико-етимологічних дослідженнях підкреслила **Т.О. Черниш** (Київ) у доповіді **«Внутрішня форма у синхронії і діахронії»**, зауваживши, що в рамках історико-гніздового підходу вона отримує новий смисловий розвиток. **Н.С. Кудрявцева** (Херсон) присвятила свій виступ **«Ідеї О.О. Потебні в аспектах гіпотези лінгвістичної відносності»** розгляду інтерпретації українським мовознавцем «світоглядної теорії» В. Гумбольдта, яка є підґрунтям одного з принципів лінгвістичної відносності. Доповідь **Г.М. Ярун** (Київ) **«Форма і зміст у лінгвістичній теорії О.О. Потебні»** була присвячена актуальним у сучасній лінгвістиці питанням, пов'язаним із концепцією слова як самодостатньої мовної одиниці. Із трактуванням чинників і наслідків мовної еволюції, занотованих у праці О.О. Потебні «Из записок по русской грамматике», ознайомила **Є.А. Карпіловська** (Київ) у доповіді **«Тенденції мовних змін у концепції О.О.Потебні»**, підкресливши значення наукової спадщини українського лінгвіста для аналізу динамічних процесів у лексиконі та граматичній будові сучасних слов'янських мов. Основні ідеї та думки О.О. Потебні щодо проблеми білінгвізму були висвітлені у виступі **Т.О. Чепурної** **«Білінгвізм в аспекті проблеми розвитку мовної особистості»**, де проаналізовано мову білінгва в епістолярних текстах. Різноманітні аспекти взаємодії української та російської мов у порівнянні з мовною ситуацією в ряді унітарних європейських країн були розглянуті у доповіді **В.М. Труба** (Київ) **«Подолання «мовного відступництва» як завдання мовного планування в сучасній Україні»**. Дослідження **А.Г. Шиліної** **«Реалізація ідей О.О. Потебні у формуванні синергетичного підходу до аналізу проблем генології»** репрезентувало жанри російськомовного жіночого журналу як динамічної системи, виділені й опрацьовані на підставі теорії вітчизняного вченого *мова–система*. **А.В. Тупчий** (Київ) присвятив свій виступ аналізу мініетноміфологеми «тихий англієць» як вербальної складової образу Англії в російській мовній свідомості кінця XVIII – середини XIX ст. у доповіді **«Мініетноміфологема «тихий англієць» як компонент етноміфологеми «англієць»**.

На секції **«Проблеми поезики та фольклору»** були представлені доповіді, присвячені питанням фразеології, фольклору, етносимволіки тощо. Так, у доповіді **М.К. Дмитренка** (Київ) **«Іван Франко та Олександр Потебня»** йшлося про мало вивчений аспект у потебнезнавстві, а саме про роль О.О. Потебні у формуванні українських академічних шкіл різних напрямів та впливу ідей великого вченого на дослідників-послідовників. Зокрема, спеціально було розглянуто становлення Івана Франка як фольклориста та роль у цьому складному процесі ідей і положень харківського вченого. Розвиваючи ідеї О.О. Потебні, який розглядав фольклорні тексти як важливе джерело інформації про міфологічну основу народного світогляду, **М.В. Жуйкова** (Луцьк) ґрунтовно проаналізувала вербальні та акціональні компоненти східно-

слов'янської гри «в горюдуба» (рос. *горелки*) у виступі «**Міфоритуальна основа української народної гри «в горюдуба» та її білоруських і російських відповідників**». **В.В. Жайворонок** (Київ) у виступі «**Етно-символіка українських народних пісень під кутом зору О.О. Потебні**» запропонував реконструкцію мовної символіки українських народних пісень (на прикладі етносимволу *вода*), виходячи з постулату вченого, що тільки з погляду мови можна впорядкувати символи згідно зі світоглядом народу. Співзвучною до вищезазначеної теми була доповідь **Л.К. Вахніної** (Київ) «**Символіка води в працях О.О. Потебні**». **І.А. Синиця** (Київ) виступила з доповіддю на тему «**Наукова метафора у працях О.О. Потебні**». Нагадавши погляди визначного науковця щодо особливостей метафори як «скороченого порівняння», які базуються насамперед на її семантичній та функціонально-стилістичній природі, промовець зупинилася на властивостях метафори у наукових текстах в цілому та працях О.О. Потебні зокрема. Про значення вчення О.О. Потебні щодо внутрішньої форми слова для досліджень семантичних переходів у театральних фразеологізмах йшлося у доповіді **І.М. Юджіна-Ріпуна** (Київ). **Л.П. Дядечко** (Київ) присвятила свій виступ власне процесу творення ідіома в російській мові, в якому також висвітлила протилежні процеси, пов'язані із розгортанням «сюжету», що призводить до виникнення антиприслів'їв.

Засідання секції «**Міжмовні контакти**» об'єднало філологів, чий науковий інтерес пов'язаний передусім із проблемами славістики, а у зв'язку з цим із розглядом і дослідженням праць О.О. Потебні, які заклали фундамент для розвитку цієї галузі. Зокрема, **Л.П. Гнатюк** (Київ) у доповіді «**Спільна літературна мова» в інтерпретації О.О. Потебні**» основну увагу акцентувала на розкритті змісту вживаного мовознавцем терміна «спільна літературна мова» та його інтерпретації з сучасних лінгвістичних позицій, що було підтверджено даними староукраїнської літературної мови кінця XVI–XVIII ст. **Т.В. Радзівєвська** (Київ) виступила з доповіддю «**Розбір наукового твору: до характеристики критичного стилю**», де було представлено аналіз особливостей стилю науково-аналітичної діяльності О.О. Потебні, яка розглядалася на прикладі рецензії вченого на працю П.Г. Житецького «Очерк звуковой истории малорусского наречия», опублікованій у 33-му томі «Записок Академии наук» (1878). Новий погляд на походження іменника *способ* у російській мові представила **О.І. Тимошенко** (Гомель) у доповіді «**Про внутрішню форму й семантичні зв'язки слова *способ* у російській мові**», аналіз якого був здійснений на протиположності традиційному трактуванню його як запозичення зі старочеської мови. Своїми спостереженнями щодо походження й часу виникнення, а також поширення так званої множини величності («**Ми** владних осіб») і пов'язаного з нею історично ввічливого звертання на «ви» у східнослов'янських мовах поділився **В.П. Пономаренко** (Київ) у доповіді «**О.О. Потебня і питання мовного етикету**». Виступ **І.Ю. Гальчука** (Київ) «**О.О. Потебня — акцентолог**» було присвячено аналізу акцентологічної спад-

щини вченого, його внеску в розвиток славістичної акцентологічної науки. **О.В. Іваненко** (Київ) присвятив свій виступ аналізу і розгляду слов'янської міфологічної лексики в інтерпретації О.О. Потебні. Відомості про підготовку до видання праць О.О. Потебні його учнем В.І. Харцієвим представив у доповіді «Ідеї **О. О. Потебні в науково-педагогічній і громадській діяльності В. І. Харцієва» В.В. Лучик** (Київ). Цікавий документ з архіву вченого, який містить відомості про функціонування польської говірки в ХІХ ст. і є джерелом до вивчення польсько-українських мовних контактів, представила **О.М. Лазаренко** (Київ) у доповіді «**Лексичний матеріал польської мови з архіву О.О. Потебні**». Дослідженню листів сучасників О.О. Потебні – відомих учених ХІХ ст. – П. Куліша, М. Костомарова, М. Драгоманова, Я. Головацького та ін. – до чеського славіста Адольфа Патери була присвячена доповідь **Т.Г. Третьяченко** (Київ) «**Українські кореспонденти Адольфа Патери**». У виступі **А.О. Шацької** (Київ) «**Історія сербського народу в інтерпретації сучасників О.О.Потебні**» йшлося про рукописний цикл лекцій О.М. Бодянського, який до цього часу не був введений у науковий обіг.

Підсумковою і ніби перегукуючись із виступом **Г.П. Півторака**, прозвучала доповідь **В.Ю. Франчук** (Київ) «**Першочергові завдання вивчення наукової спадщини О.О. Потебні**», в якій йшлося про потребу обговорити принципи підготовки до друку як праць, що побачили світ за життя О.О. Потебні (бібліографія, посилання, цитування), так і особливо тих, що були видані пізніше. На думку доповідачки, необхідно створити по можливості повний покажчик праць, присвячених ученому, при цьому покажчик має давати відомості про те, що дослідник може знайти у тій чи тій статті. Зрозуміти досягнення О.О. Потебні, як підкреслила доповідачка, неможливо без ознайомлення зі станом вітчизняної науки ХІХ ст. У цей період навколо його праць велася широка дискусія, виходило багато рецензій. Слід було б зібрати ці матеріали в окремий том.

На засіданні кожної секції відбувалося жваве обговорення виголошених доповідей, проводилися цікаві дискусії, де учасники конференції обмінювалися своїми спостереженнями і думками. На перервах можна було ознайомитися із виставкою праць О.О. Потебні, а також із літературою, присвяченою українському вченому та його науковій спадщині.

Олеся Лазаренко (м. Київ)

Olesia Lazarenko (Kyiv)

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE "O.O. POTEBNIA SCHOLARLY HERITAGE IN THE SLAVIC CULTURAL SPACE" AT O.O. POTEBNIA'S 175th ANNIVERSARY (Kyiv, 27–28 October 2010)